

Nicolau Primitiu i l'interès pel llegat cultural del Regne de València
Nicolau Primitiu and the Interest on the Cultural Legacy of the
Kingdom of Valencia
Nicolau Primitivo e o interesse pelo legado cultural do Reino de
Valência

Alaitz ZALBIDEA BERENGUER¹

Resum: Aquest article és una anàlisi dels escrits on Nicolau Primitiu Gómez Serrano (1878-1971) reivindicà i tractà de dignificar la cultura medieval pròpia; cosa que va fer tant en els seus escrits de caire assagístic (incloent-hi els dietaris), com en els seus poemes i en la seua correspondència. Hem volgut oferir un panorama de les línies bàsiques del seu pensament a partir de la seua obra, tant la publicada com la inèdita, de la nostra cultura medieval. La citació dels seus textos ens permetrà assaborir el seu valencià genuí, amerat de ressonàncies medievals en certs aspectes de la morfologia i del lèxic.

Abstract: This article is devoted to the analysis of Nicolau Primitiu-Gómez-Serrano's works (1878-1971) devoted to reivindicat the dignity of Valencian culture, such as essays, personal memories), and poems. The article offers an overview of his thought based on the analysis of his works devoted to medieval culture. Quotes from his works allow the reader to get a taste of the author's *genuine* Valencian, full of medieval nuances both in its morphology and vocabulary.

Keywords: Nicolau Primitiu – National renaissance – Nacionalism – Valencia – 20th c.

Paraules clau: Nicolau Primitiu – Recuperació nacional – Nacionalisme – València – Segle XX.

---

¹ Filòleg, Universitat de València i Universitat Autònoma de Barcelona. *E-mail:* alaitzzalbidea@gmail.com.

Antonio CORTIJO, Vicent MARTINES & Vicent ESCARTÍ (orgs.). *Mirabilia / MedTrans 1 (2015/1)*
New Approaches in the Research on the Crown of Aragon
Nous aspectes en la investigació sobre la Corona d'Aragó
Novos aspectos nas investigações sobre a Coroa de Aragão

Jan-Jun 2015/ISSN 1676-5818

ENVIADO: 03.01.2015
ACEPTADO: 10.02.2015

***

I. Introducció

No resulta gaire fàcil fer una síntesi de l'infatigable treball de Nicolau Primitiu Gómez Serrano(1877-1971), un erudit valencià del segle XX que s'ocupà de nombrosos camps relacionats amb la llengua i cultura valencianes, des de l'apologia i vindicació d'aquestes fins a notables aportacions a l'arqueologia o la toponímia. Per tot això, bé es mereix la nostra atenció. Ara, en concret, ens ocuparem dels seus escrits sobre el passat foral del País Valencià, que tant enyorava pel fet d'associar-lo a uns moments de plenitud del seu poble.

Ben mirat, va ser la seua manera de reivindicar i dignificar la cultura pròpia; i ho va fer tant en els seus escrits de caire assagístic (incloent-hi els dietaris), com en els seus poemes i en la seua correspondència. Ferm defensor de d'una confederació entre catalans, valencians i balears, només volia que s'escoltés la seua veu per reivindicar tot allò que amb el temps i des de l'Edat Moderna ençà havia perdut i oblidat el poble valencià.

En aquest article hem volgut oferir un panorama de les línies bàsiques del seu pensament a partir de la seua obra, tant la publicada com la inèdita, de la nostra cultura medieval. La citació dels seus textos ens permetrà assaborir el seu valencià genuí, amerat de ressonàncies medievals en certs aspectes de la morfologia i del lèxic. Va ser la seua manera de reivindicar aquelles formes genuïnes de la llengua que s'hi havien anat perdent per les intromissions castellanques i per la força del pes barceloní en la codificació lingüística. Moltes de les formes usades per ell havien estat oblidades o simplement havien quedat subordinades a geosinònims contemporanis de l'àrea de Barcelona, que han passat a ser opcions primàries al segle XX. El nostre autor pretén recuperar així formes valencianes clàssiques i genuïnes, a fi de dignificar el seu valencià.

Encara que superades avui algunes de les seues aportacions, sempre és un plaer i un repte enfrontar-nos a l'estudi de les contribucions d'aquest gran homenot de la nostra cultura, que pel seu esperit conciliador i el seu tarannà

Antonio CORTIJO, Vicent MARTINES & Vicent ESCARTÍ (orgs.). *Mirabilia / MedTrans 1 (2015/1)*
New Approaches in the Research on the Crown of Aragon
Nous aspectes en la investigació sobre la Corona d'Aragó
Novos aspectos nas investigações sobre a Coroa de Aragão

Jan-Jun 2015/ISSN 1676-5818

dialogant ha anat guanyant-se el respecte de gairebé tots els sectors de la societat valenciana.

II. Les lliçons d'un passat amb plenitud nacional

Davant d'una constant passivitat social envers els problemes que afectaven profundament el valencianisme del seu temps, Nicolau Primitiu va encarnar la figura d'un mestre apassionat per tota ciència que servís per al reviscolament de la cultura pròpia. La seua activitat literària estava dotada d'una vehemència sentimental pròpia d'un home que realment se sentí dolgut fins al final de la seua vida a causa de la reticència del poble valencià a tornar a conscienciar-se nacionalment i recuperar l'edat daurada que tant enyorava.

Per al nostre autor, els dos moments més emblemàtics de la història del Regne de València són el de la seua constitució com a tal (1238) i el Segle d'Or de les lletres valencianes (segle XV). Ambdós moments representaven allò que per al nostre autor havia d'esdevenir el País Valencià del segle XX amb l'ona de renovació que això implicava, i tan prompte lamenta la situació en què es troba en general el valencianisme com reivindica un recobriment cultural de la seua terra.

II.1. a propòsit de la precoç davallada de la cultura pròpia

Com els documents demostren, ell no recordava amb massa estima la davallada que s'hi produí a finals del segle XV; així, l'Edat moderna no fou per a ell cap model a seguir, de fet per a ell s'hi va passar radicalment d'un Segle d'Or a un segle de decadència, «passant de Corona a Coronilla» (Gómez Serrano1966: 42). A diferència de molts altres estudiosos, Nicolau Primitiu no pensava en la progressiva castellanització que el País Valencià anava patint cada vegada amb més força fins a culminar en el decret de supressió del Regne de València de 29 de juny de 1707, més aviat afirmava que la «Decadència» fou quelcom més directe a partir del segle XVI i anava estretament lligada al fet d'estar sotmesos a un rei castellà.

Malgrat la seua defensa a ultrança de l'esplendor del segle XV valencià, no s'està de més en afirmar que «en morir Martí l'Humà sense successió legal, va entronisar los Trastàmars, castellans; ço que va anar minvant, segurament, la cultura dels senyors, més en contacte amb la cort; i per ço la decadència més

notable i profunda arribarà a València en son dia pel Braç dels Cavallers i acostats a estos» (Gómez Serrano, 1966: 42).

És a dir, ell era conscient de la força que hi tenia la literatura en aquell moment, que era allò que feia equilibrar la balança positivament, però el fet que hi hagueren monarques castellans ja feia relegar la llengua a àmbits més secundaris i sobretot, a poc a poc, la força de la llengua es veia minvada en els ambients cortesans. Llavors el nostre autor, home procliu a denunciar qualsevol intromissió castellana, considerava que a partir de la mort de Ferran II, tots ja érem uns «vassalls del Rei de Castella».

Com podem observar, no ens convindria elucubrar sobre allò que per al nostre autor hagueren sigut els límits cronològics de de la mal nomenada *Decadència*, però si per ell fos, encara n'hauríem d'incloure part del segle XV en aquesta etapa tan degradada per a ell, a causa de la submissió a tot allò vinculat a Castella. Així mateix, en la seua obra *El bilingüisme valencià* reitera la seua idea de la davallada, però aquesta vegada fent recalcamet en l'abolició dels Furs amb el mal anomenat Decret de Nova Planta: «dues dates ben memorables i de ben distinta significació: la de 1264 assenyala el punt inicial d'una era de llibertat i de cultura; la de 1707 una d'esclavitud i d'analfabetisme; car no pergau d'esment que'l poble que pert la seua llengua és esclau d'aquell que la conserva, i ab la que'l domina i dirigeix, sempre des d'enfora» (Gómez Serrano 1936: 39).

Queda ben clar doncs que el “l'enemic” a què es referia ell quan parla d'aquest tipus d'intromissions perilloses per a la llengua i cultura ve des de Castella i no des del nord, si bé considera l'imperialisme castellà com a quelcom imposat que per a nosaltres és alié i «estranger». En el mateix llibre, considera aquesta invasió una conseqüència del tarannà valencià, parla d'una pàtria excessivament acollidora i massa “filantròpica” envers els castellans, lliurant així a mans forals aquella «Epoca d'Or que huí ens pareix de Somni, quan la nostra València va merèixer el títol d'Atenes de la Mediterrània, car dictava normes de cultura, al mon conegut allavors» (Gómez Serrano 1936: 14).

Després de dos segles de “decadència” literària, al segle XVIII apareixen dos apòlogistes de la llengua, Carles Ros i Lluís Galiana, però la situació marginal de la llengua no n'augurava el ressorgiment. Per això considerava inútils les reivindicacions d'ambdós personatges: «després d'açò els clams de Mn. Lluís

Galiana amb angúnia patriòtica i l'esforç ingent de Carles Ros per redreçar la llengua literària foren poc menys que inútils: Una veu al desert!» (Gómez Serrano 1966: 56). Vertaderament es lamentava, malgrat els intents que s'hi pogueren fer per dignificar tot allò «nostrat», del fet que hi haguera una llengua per damunt del valencià els àmbits d'ús de la qual cobriren els alts sectors de la societat, i per això no hi servia de massa fer una defensa de la llengua al segle XVIII en un clima de supervivència i amb una parla ja degradada i contaminada que res no hi tenia a veure amb el model lingüístic que ell hi proclamava, més acostat als grans escriptors medievals del segle XV.

La seua revista *Sicània* es converteix en portaveu de les seues reivindicacions nacionals i de recuperació de la dignitat literària del valencià. Així, en les darreres pàgines de la col·lecció *Nostres faulelles*, (nn. I-V), es pot llegir que «l'abandó de l'ús literari de la nostra llengua va causar la decadència del poble valencià, el qual va anar perdent el sentit de la seua vàlua intel·lectual, nacional i social, passant la directriu dels seus assumptes administratius i econòmics a mans forasteres» i conclou en referència a l'editorial: «Sicània espera que els amants de la Cultura Nostrada l'ajuden en la seua missió comprant llibres en llengua valenciana». També interpel·lava al lector amb eslògans com: «NO OBLIDES que la decadència cultural de la valencianitat va començar per l'abandonament de l'ús literari de la llengua valenciana. Ajuda a retornar-la a son esplendor».

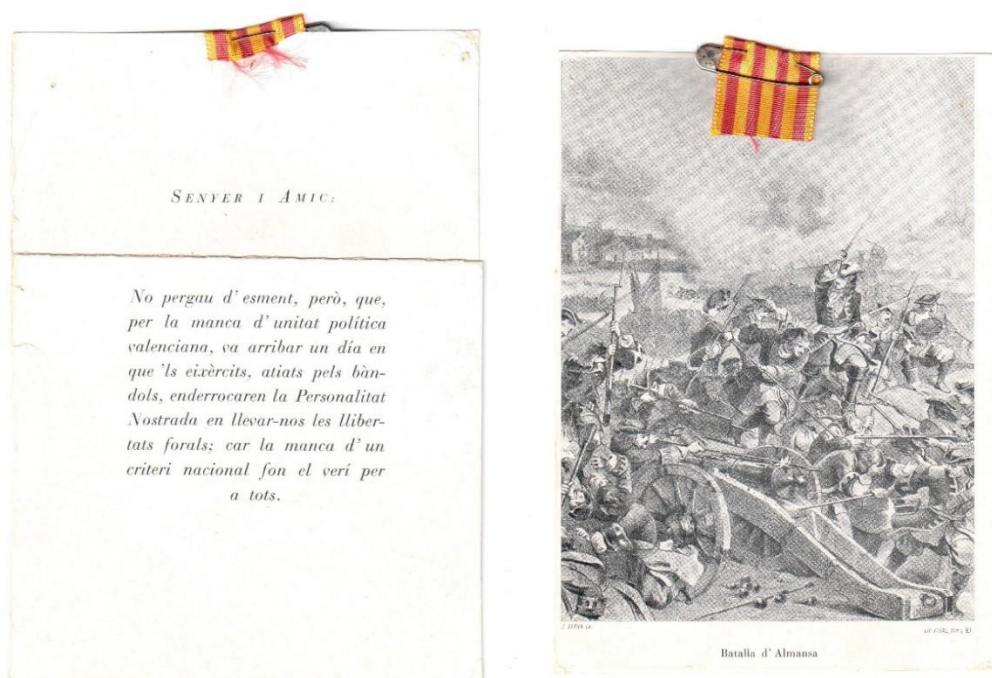
En els seus tiratges de *Contes-Narracions-Estudis*, *Sicània* també manifestava que «la seua missió en acodir a la palestra de les lletres valencianes fon i és la de elevar la base i nivell cultural del poble valencià, el qual instrument és la llengua valenciana i manifesta alensems que treballa, en quant possible, per una consecució literària d'una llengua baleo-càtalo-valenciana acceptable i equitativa que els pobles nostrats puguen acceptar sens sentir-se humiliats»² (núm. XV, pàg 64). No s'està de més en continuar insistint en aquests temps

---

² Aquestes crides de recuperació es poden trobar a les darreres pàgines de «Contes-narracions-estudis» tant amb el nom de «Sicània» com «Nostres faulelles» (totes aquestes publicacions pertanyen a l'Editorial Sicània). Allà hi podem trobar altres afirmacions com: «Ama la llengua de la teua Pàtria! Parla-la! Venera-la!», «Propagueu la nostra parla», «Ameu la VALENCIANITAT i la fareu possible», «Llegint valencià escriuràs bé i parlaràs més correctament», «Fomenta la nostra cultura comprant llibres» o «El català, el mallorquí i el valencià són branques d'una mateixa llengua Bàleo-Càtalo-Valenciana, és a dir: BACAVESA».

millors amb afirmacions com aquestes: «tenim un segle XVé en el que brillaren esplèndidament les lletres Nostrades; un veritable Segle d'Or que férem i bastírem Nosaltres sols: Balears, Catalans i Valencians» (Gómez Serrano 1963: 35).

De la mateixa manera, en alguns capítols dels seus dietaris veiem com passa de tractar temes quotidians que li succeeixen en el seu dia a dia per a lamentar-se de l'estat del valencianisme del seu temps, i de vegades aquest plany va acompanyat de les seues constants retrospeccions a la història: el 20 de maig de 1936 escriu «nosaltres fórem un centre d'atracció de primer ordre als segles XIVé i XVé, especialment al darrer, i hui no som més que un centre provincial de segon o tercer ordre, i tots aquells que senten ambició de prosperar, i tinguen aquesta com a fi i no com a medi, se'n aniran i no mai tornaran a la llar valenciana» (Gómez Serrano 2010: 78)

Algunes de les postals nadalenques que Nicolau Primitiu enviava a familiars i amics.³

Per a Nicolau Primitiu, el valencianisme havia de comportar una dedicació constant a l'estudi i conreu del valencià. Per això, no va estalviar esforços per

³ Postal rebuda pel seu nét, Lluís Miren Zalbidea Gómez (195?)

integrar-se en iniciatives i plataformes que pogueren contribuir a la recuperació de la memòria històrica dels valencians i de la seua consciència com a poble. Una manera eficaç de contribuir a la normalitat cultural del país era utilitzant la llengua en les iniciatives més quotidianes, com ara per exemple el missatge que sempre adreçava a amics i familiars amb motiu de les festes de nadal i cap d'any: «Nicolau Primitiu espera que tingau bons nadals y ninou».

Però no deixava d'aprofitar l'ocasió per afegir proclames patriòtiques. Així, en una d'aquestes felicitacions deia «No pergau d'esment, però, que, per la manca d'unitat política valenciana, va arribar un dia en que'ls eixèrcits, atiats pels bàndols, enderrocaren la Personalitat Nostrada en llevar-nos les llibertats forals; car la manca d'un criteri nacional fon el verí per a tots»:

II.2. Els referents simbòlics

El valencianisme de Nicolau Primitiu l'esperonava a escriure sobre tot allò relacionat amb la seua terra, des del més insignificant aparell casolà fins a les principals advocacions religioses, cosa que el permetia recórrer a diversos referents simbòlics.

El nostre autor fou, a més, una persona de fermes conviccions catòliques. Ho podem comprovar en el seu article "On naix el Rialme de València" publicat en el número XII de la revista *Sicània*, on parla del Puig de Santa Maria i com aquesta, La Mare de Déu del Puig, n'és la patrona indiscutible del Reialme de València; hi llegim: «Dies de Glòria en altres temps representaven els pelegrinatges vinguts al Puig de totes les parts del Reialme i àdhuc d'enfora; quan érem grans, quan la Nostra Senyera onejava als vents les Glòries Valencianes.

Tot es va acabar, però, quan ventades dolentes desviaren l'atenció dels Valencians del bressol de llur Reialme i del Santuari de la Regina del Cel que va presidir el retrobament d'una València Cristiana. Cal que totes les Comarques Valencianes tornen al seu bressol en acte de penediment i renaixença; cal que tots els pobles s'incorporen al nou ressorgiment si volem que València no quede ofegada per tantes contrarietats com l'assetgen, unes inconscients i altres massa conscients que esperen un dia assistir al soterrar d'aquella València que un dia va donar hòmens universals al món i ara pot tornar-los a donar si els Valencians volem de bona voluntat i ferma.

Valencians! Vingau al Puig de Santa Maria! Isolats o en pelegrinatge, vingau! La Pàtria vos cal amb deler de necessitat i la Pàtria valenciana comença al Puig de Santa Maria» (Gómez Serrano 1964: 45).

La senyera també es va convertir en un símbol de referència patriòtica que tenia lloc en alguns dels seus escrits i sobretot del record que alberguen les seues quatre barres, aquelles victòries a què fa referència constantment.

El cant més important que va dedicar a l'ensenya històrica dels valencians fou al seu poema més important *Santa Mare Senyera* (1925), en el qual la tracta d'«ensenya més preclara», «sagrari de les glòries», «drap d'amor»... així com també hi trobem aquell enyor i el consegüent plany acompanyat de preguntes sobre aquelles glòries perdudes i la crida final al jovent per tal que recupere la terra que fou «mira del món actiu i savi».

L'altre escrit que respon a la mateixa constant primitivesca (aquest text molt més oblidat) és "Senyera o bandera" publicat a *El Camí* l'any 1933 (número 90). En ell podem trobar aquesta afirmació final: «arraconada la Senyera en l'Arxiu de la ciutat, des dels luctuosos dies de la nostra derrota, el poble sempre tingué fe en la seua Senyera, júnica!, no n'hi havia atra, ¡la del Reialme!, i per això l'anomenava sempre en termes absoluts ¡la Senyera!, i continua saludant-la així; car no'n pot haver atra, car és l'autèntica representació del País Valencià, de la Nació Valenciana». Aquest article és la seua resposta a un polèmic article de Josep Giner al mateix

periòdic uns mesos abans, que correspon al número 86 i fou publicat el 28 d'octubre de 1933⁴.

II.3. L'interés per la Renaixença

La Renaixença del segle XIX sorgeix a partir de la voluntat de reviscolar el català i elevar-lo a categoria literària. Si bé és cert que molts estudiosos han considerat la Renaixença valenciana com un fracàs, amb una producció literària de qualitat molt inferior a la produïda al Principat, aquesta va gaudir de les veus potents d'alguns personatges com Teodor Llorente, que s'encarregaren de fer del valencià una llengua de cultura, per damunt d'estètiques populars que oblidaven la depuració lingüística (Roca, 2007). Per a Nicolau Primitiu, però, el mot «Renaixença» no deixa de ser sinó fruit d'una mera denominació que el nostre autor atribuïa als períodes que presentaven intents reals de recuperació de la llengua i cultura pròpies, apartant-se així dels convencionalismes cronològics tradicionals de la literatura catalana.

Aquest esperit «renaixencista» (en el sentit amb el qual el nostre autor entenia aquest terme) li porta a escriure *Renaixença i Romanticisme*, un discurs pronunciat a l'obertura del curs 1934-35 de Lo Rat Penat. Com hem pogut observar en escrits com *La decadència valenciana i el seu origen* i similars, Nicolau Primitiu és ben conscient de la història de la llengua i té ben present la Renaixença que s'hi produí al segle XIX, i òbviament pel que fa a la valenciana, només s'hi podia adherir a les idees llorentinistes⁵, per ser les de l'autor que va fer veritables intents per dignificar i depurar la llengua a

---

⁴ La rotunditat d'aquest article de Josep Giner guaita amb afirmacions com: «El fet d'usarse equivocadament a València el mot *senyera* en sentit absolut per a designar la bandera valenciana no mereixia la pena que li dedicàrem estes consideracions si no fóra perquè(...)això és degut a la decadència de València i a un esperit provincià» o «¿I per què sota el nom inexpressiu, localista i inexacte de *senyera* hem d'amagar l'expressió internacional de *la bandera valenciana*, *el pavelló valencià* per designar el nostre pavelló de les quatre grans barres altrament anomenat ja *bandera catalana* i *bandera mallorquina* pels catalans i pels mallorquins?» (Giner 1998: 565)

⁵ Tanmateix, malgrat la pretensió de depurar i ennoblir la llengua que tenia Llorente durant la Renaixença, pensava que calia fugir del «arcaísmo exagerado, que sería difícilmente inteligible, y reduciría el papel de la nueva poesía al de un alarde de inútil erudición», un arcaisme que observem, però, en els escrits de Nicolau Primitiu (sense eixe caràcter tendenciosament intel·ligible de què ens parla Llorente, tot sia dit).

diferència del folklorisme que hi imperava i que feia nàixer escrits de caire popular completament castellanitzats.

Llavors el nostre patriarca, desvinculant-se d'etiquetes convencionals cronològiques per a la història de la nostra llengua, considera que aquella dècada dels anys 20 i 30 que albergà la petita onada d'intel·lectuals valencianistes que hi feren grans esforços per la llengua és la «Segona Renaixença», i no precisament com a continuadora de la Renaixença del XIX, sinó d'aquesta manera: «Nosaltres estem vivint a les hores d'ara la nostra Segona Renaixença, car podem asseure que la Primera fón la que encetà a l'alliberar-nos el Gran Jaume I d'aquella cultura oriental, fatalista i decadent, d'allavors, retornant-nos al si de la nostra pròpia cultura, la cultura occidental, liberal i albiradora, prenyada de totes les potències, redemptora del poble i, per ço, de fins altament democràtics» (Gómez Serrano 1935: 14).

És a dir, la primera renaixença naix a partir del naixement del Regne de València amb Jaume I, i aquesta segona renaixença volia esdevenir per a ell una empenta dels «ratpenatistes de bona memòria», perquè «esta Segona Renaixença nostrada no caiga feta a péntols pels bàndols de sempre i siga ensebollida pels nous Maulets i Botiflets que amenacen formar-se». Aquesta crida de Nicolau Primitiu és una constant en la seua obra, de la gran època a la davallada; el recobrament i renaixença per al nostre autor és retornar la llengua a la seua plenitud i al seu esplendor, sense cap interferència per mínima que siga, que tota una societat, des del vassall fins a les altes esferes no estiguen subordinades a cap poder castellà.

A la mateixa pàgina hi trobem, de nou, les referències al passat: «Aquella Renaixença, sempre a la recerca del desenvolupament de la seua cultura, bastint-se un món millor, va atènyer el ninacle del seu Segle d'Or, al XVè; a partir d'aleshores, emperò, començà la davallada, abandonat per l'aristocràcia –cegada per una monarquia que s'entranyava, de més a més, de la Nostra Terra- i per la intel·lectualitat que seguia la moda, el poder i la seua pròpia apetència; decandiment que feren més greu i irremeiable les bandositats que en tot temps han trossejat el nostre País i que alafí, al nom de Maulets i Botiflets, aconseguiren la seua desfeta, davant dels pretenents, igualment enemics nostres, Carles i Felip». Igualment, en la carta que li envia a Emili Gómez Nadal el 9 de març de 1956, afirma que «la pèrdua de Carles Salvador ha estat dolorosa per a la Renaixença valenciana» (Gómez Serrano 2014: 194),

un Carles Salvador que havia estat clau en la dècada dels anys 20 i 30, a qui Nicolau Primitiu mostrava una especial consideració.

II.4. La qüestió onomàstica

No cal dir que, en qüestions d'onomàstica, Nicolau Primitiu es decantava la majoria de vegades per la denominació *llengua valenciana* a l'hora de fer èmfasi en la modalitat pròpia, i així com el nostre autor, ferm defensor de la varietat valenciana, no pretenia cap supeditació envers la resta de varietats del conjunt del domini lingüístic (ja fóra pel nom de la llengua o per l'estandardització de termes que relegaven altres opcions més genuïnes com a secundàries), mai no utilitzava aquesta denominació amb un caràcter secessionista sinó integrador. De fet, moltes vegades parla de «modos» de la llengua, d' «unitat etnogràfica baleàric-catalàunico-valenciana» també de «llengua valenciano-catalana» (Gómez Serrano 1950: 31-32) així i de l'esmentada federació de catalans, valencians i balears, no només a nivell lingüístic (com hi podem veure en les darrer pàgines la revista *Sicània* amb el mapa de l'extensió de la llengua «bacavesa»), sinó també a nivell polític.

No deixa de ser curiós com el valencianisme polític del nostre autor, impregnat d'exalçaments al passat esplendorós dels valencians que venen precisament de la boca d'un home burgès d'ideologia moderadament conservadora, s'ha esfumat a causa d'una burgesia valencianista ja extingida, que reivindicava en els seus escrits el que hui dia seria impensable escoltar per part d'una burgesia local ja de caire totalment espanyolista. En el seu dietari del 28 de gener de 1936 hi podem llegir: «estic pensant en crear una agrupació nacionalista limitada a uns quants per a treballar per la reintegració i independència del País Valencià, no per a què romanga isolada, sinó per a què's pugua confederar lliurement o federar, si els catalans i mallorquins són raonables, per a formar una supernació.

Nosaltres devem ensenyar al poble; nosaltres devem ensenyar al poble; nosaltres devem constituir una ànima nacional ab un ideal, nosaltres devem formar els ciutadans futurs, els qui portaran la independència» (Casanova/Climent 2010: 37), allò a què ell es referia com a federació «bàleo-catalo-valenciana».

II.5. Paral·lelismes entre la llengua dels clàssics i el model lingüístic de Nicolau Primitiu

Malgrat la pena que li causava no haver pogut mai estudiar en valencià a l'escola, Nicolau Primitiu es va formar autònomament fins arribar a ser un gran coneixedor tant de l'estructura genuïna de la llengua com de la realitat sociolingüística que li havia tocat viure. Malgrat les seues mancances filològiques, com a bon disciplinat de la matèria i home infinitament compromés amb la seua terra va signar les Normes de Castelló, encara que amb força cabòries hi podem analitzar el seu model lingüístic, encara massa arcaic abans del 32 així com també híbrid i poc sistemàtic a partir d'aquesta data.

Així mateix, hem volgut donar una petita pinzellada dels paral·lelismes que hi podem trobar entre la llengua medieval i l'escriptura de Nicolau Primitiu, que donen compte de la consciència lingüística del nostre autor, propens a utilitzar diverses formes d'un mateix tret lingüístic en el cas, per exemple, de la morfologia no verbal. En el cas del lèxic, per exemple, sempre apostava per les formes més genuïnes i que responien més a la tradició literària.

Per entendre el seu model de llengua ens vindria molt bé aquesta cita d'Emili Casanova: “és un valencià variat, escrit a partir de les Normes de Castelló però amb molts vocables recuperats de textos clàssics o recreats per l'autor a partir de les seues nombroses lectures. Tot dins de la ploma creativa del nostre autor, molt aficionat a usar neologismes per derivació a partir de paraules pròpies i a rescatar lexemes arcaics.” (Casanova 2010: 20).

Essent doncs conscients de la tasca pendent que encara en tenim, la d'analitzar en profunditat el seu model lingüístic (així com també la de desxifrar els codis d'escriptura d'alguns dels seus fitxers personals), podem esmentar grosso modo els paral·lelismes més característics del model de llengua de Nicolau Primitiu amb la llengua dels clàssics.

En aquest sentit, caldria dir que Nicolau Primitiu fonamentava els seus escrits en l'ús d'un lèxic farcit d'arcaïsmes, i emprava paraules que havien caigut en

desús i eren pròpies de l'època medieval, com *Sényer*⁶, *Ninou*, *Propri*, *marja*... En el cas d'aquest últim mot, la grafia *j* respon a les propostes de Carles Ros, amb la qual volia representar el so palatal africad sord. Per altra banda, també n'incloïa alguns cultismes acabats en *-o*, com *modo*, *animo*, etc. Aquests mots els podem trobar en textos medievals com el *Tirant lo Blanc* o *L'Espill*.

El nostre autor feia més recalcamet a rescatar lèxic medieval i no pas tant en conservar grafies arcaiques (com per exemple l'ús de la *y* en molts mots amb *j*, la grafia final *ch* amb so d'oclusiva sorda, o la utilització de *e* com a conjunció copulativa, per exemple), perquè malgrat el seu conservadorisme en molts aspectes, era ben conscient que les Normes Ortogràfiques del 32 suposaven també una renovació i actualització de la llengua, un fet, però, que no l'eximia de continuar essent ambigu en la seua escriptura, encara que amb un llenguatge molt més actualitzat. Per això, la seua alternança de formes d'un mateix tret lingüístic depenia de la data de l'escrit que n'observem; fins i tot hi observem que abans del 1932 ell emprava un sistema d'accentuació absolutament anàrquic, que va corregir (si més no, mínimament) en signar les normes.

Per altra banda, la representació escrita que feia Nicolau Primitiu amb alguns mots responia a la fonètica de la llengua col·loquial de parlar de la ciutat, i alguns d'aquests trets ja apareixen a l'època medieval, entre els quals trobem, per exemple:

- La terminació *-iste* com a sufix que indica seguidor d'una corrent o doctrina, així com també a ofici, comença a veure's com a *-iste* en el segle XV, que és la forma que emprava el nostre autor. Aquest tret és sistemàtic al segle XVI i al segle XVII ja es considera popular. En els seus treballs la trobem en mots com *valencianiste*, *maquiniste*...
- Representació d'alveolar fricativa sorda amb *s* per al dígraf *tʒ*, com per exemple en el mot *horisonts.*, com era freqüent en els segles moderns ⁷.

⁶ De fet, Ramon Llull ja emprava aquest mot: «Sényer apostoli, a co que vos demanats(...)» Llibre d'Evast e Aloma, e de Blanquerna son fill (capítol XCIV) encara que abans ja apareixia en textos com les Homilies d'Organyà: «Ad aqela paraula Nostre Sèner respòs e Dix: Vade retro, Satanas».

⁷ Josep Giner afirmava que «la terminació *-itzar* ha de pronunciar-se amb [dz] perquè en llatí clàssic la *z* tenia eixe so africad i la nostra llengua també el té. Com el francès no té eixe

- La caiguda de la *s* en el sufix-*esa*. Tanmateix, ell alterna ambdues formes en mots com *vellesa/vellea, pobresa/pobrea, bellesa/bellea*. La segona forma era la més habitual dels clàssics valencians.
- La reducció pel contacte de dues vocals en casos com *que·l, que·ls, que·m, no·s, no·l, a·n, no·s...* un tret molt emprat pels autors clàssics i que pervivia al segle XVI, si bé és cert que en les seues obres alterna tant el punt volat com la forma apostrofada (*que'n, que's, que'ns...*).

A tall de conclusió

«Lo que interessan les coses de la cultura valenciana!» exclamava irònicament el nostre il·lustre autor el 9 de gener de 1936 (Nicolau Primitiu 2010 : 28) en veure la baixa assistència a l'acte d'obertura del curs oficial 1935-36 al Centre de Cultura Valenciana, en el qual Carles Salvador hi llegia el discurs d'ingrés. Tristament, això no deixa de ser una metàfora de la societat valenciana que va conèixer Nicolau Primitiu, les pretensions de la qual no anaven més enllà d'un superflu encasellament de la ideologia política de l'intel·lectual de Sueca, que va esdevindre ni més ni menys que un valencianista amb totes les lletres.

El seu esperit de treball i l'estima per la seua terra, indestriablement units a la reivindicació per la cultura medieval i per una llengua pura sense contaminacions alienes el porten a plasmar aquestes idees, destinades als seus conciutadans, que s'havien de decidir per la indiferència històrica o pel renaixement real del seu poble, que havia oblidat aquelles èpoques glorioses a què Nicolau Primitiu feia referència i que tan prompte planyia la decadència d'aquestes. Una recança que no el feia sinó continuar amb el seu infatigable treball dia rere dia per tal d'aconseguir algun dia el recobriment cultural del seu país.

D'aquest article hi podem pouar algunes idees bàsiques:

- En el terreny literari, aprofità l'Editorial Sicània per intentar despertar la consciència endormiscada dels valencians a base d'escrius

---

so, per això el canvià en *s*. Clar és que cap valencià el pronuncia, però això és per la senzilla raó que *-isar* no l'hem tret directament del llatí, sinó del castellà(...) Si els valencians no haguérem estat influïts pel castellà, això no passaria» (1998: 138-139).

tant amb constants retrospeccions a la història com de crides vitalistes per un nou reviscolament del País Valencià.

- El seu model de llengua mai no fou homogeni i uniforme. Si bé és cert que mostrava unes clares mancances filològiques, feia l'esforç d'utilitzar un valencià correcte però arcaic, amerat de reminiscències clàssiques. Abans de signar les Normes de Castelló encara emprava un sistema molt anàrquic, sobretot en l'ortografia, i queia en els castellanismes que s'havien estés en la impremta del segle XV (com la generalització de la *j*) o en formes en desús. Encara que mai va establir definitivament el seu model de llengua, va ajustar els seus escrits a les Normes del 32.

- Nicolau Primitiu també desitjava recuperar l'autogovern del País Valencià. A banda del terreny literari i lingüístic, ell va pretendre a nivell polític una nació valenciana dins d'una confederació de la resta de territoris de la mateixa llengua: *Bacàvia*.

El 4 de desembre de 1977, a *València Fruits* es podien llegir unes paraules que va dedicar Joan Granel i Cendra a aquest il·lustre personatge, que resumeixen esplèndidament el que significà Nicolau Primitiu per al seu poble: «Vista la nebulosa general de un País ausente de su destino, ignorante de su origen y de su cultura, Nicolás Primitiu acometió con impresionante decisión luchar contra los molinos de viento de un pueblo acomodaticio y asimilado que renuncia a su personalidad para entregarse a otra y no vio otra salida que trabajar en pro del quimérico resurgimiento de la Sociedad valenciana, sin pausas y sin tregua(...) y la cuestión esencial que nos dejó don Nicolás Primitiu es esa misma, que dejemos de ser muchedumbre para ser un pueblo de verdad» (p. 7).

Ens deixa una comesa i com a acte de justícia no només cal que aquest personatge pervisca en el record i siga valorat com li pertoca, sinó també que el nostre treball, ni que siga mínimament com a filòlegs, dignifique tot allò que el temps ha rovellat inevitablement. Per ell, doncs, continuarem treballant, persistent i esperant.

***

Bibliografia

- ALEXANDRE, Francisca; FAUS, Pilar; SEVILLA, Carolina (1979): *Catálogo de la biblioteca Nicolau Primitiu i obras de los siglos XV y XVI*. València, Biblioteca Pública de València - Ministeri de Cultura.
- BADIA I MARGARIT, Antoni (1984), *Gramàtica històrica catalana*. València, Tres i Quatre.
- BONET, Sebastià (2000): *Les gramàtiques normatives valencianes i balears del segle XX*. València, Universitat de València.
- CASANOVA, Emili; CLIMENT, Josep Daniel (2010): *Dietaris 1936 Nicolau Primitiu Gómez Serrano*. València, Generalitat Valenciana.
- CLIMENT, Josep Daniel (2014): *Epistolari (1925-1968) Nicolau Primitiu Gómez Serrano-Emili Gómez Nadal*. València, Generalitat Valenciana.
- GINER, JOSEP (1998): *Obra filològica (1931-1991)* Edició a cura d'A. FERRANDO amb la col·laboració de S. CORTÉS. València, IIFV.
- FERRANDO, Antoni (1993), *Estudi preliminar de la Gramàtica Valenciana* de Sanchis Guarnier. Barcelona, Alta Fulla.
- GÓMEZ CASAÑ, Rosa (1997): *Nicolau Primitiu Gómez Serrano(1877-1971) Una aproximació a la seua vida*. València, Generalitat Valenciana.
- GÓMEZ SERRANO, Nicolau Primitiu (1935): *La Renaixença i el romanticisme a Lo Rat Penat/discurs pronunciat pel senyor Nicolau Primitiu a la sessió d'obertura del curs 1934-35*. València. Acció.
- (1936): *El bilingüisme valencià*. València, Impr. Josep Melià.
  - (1936): *La llengua valenciana a l'escola*. València, Impr. Vicent Cortell.
  - (1950): *Recordances de Sant Vicent Ferrer en la VI centúria del seu naixement*. València, Successor de Vives Mora.
  - (1933): "Senyera o bandera", *El Camí*, pp. 94-95.
  - (1925): "Santa mare senyera" dins *1er centenari naixement N.P. Sueca, 10 setembre 1877*, p. 3.
  - (1963): "Una llengua sens nom", *Sicània. Contes-Narracions-Estudis*, núm. XI, pp. 33-39.
  - (1964): "On naix el Rialme de València", *Sicània. Contes- Narracions-Estudis*, núm. XII, pp. 43-47.
  - (1966): "La decadència valenciana i son origen", *Sicània. Contes-Narracions-Estudis*, núm. XV, pp. 38-60.
- GRANEL I CENDRA, Joan (1977): "Nicolau Primitiu de Sueca", *Valencia-Fruits*, 7.
- ROCA, Rafael (2013): "Depurar i ennoblir la llengua durant la Renaixença (II)". *Saó*, núm. 385, p. 8.
- VALOR, Enric (1977): *Curs mitjà de gramàtica catalana referida especialment al País Valencià*. València. Tres i Quatre.